TÜRK MİTOLOJİSİNDE AL DİNİ VE OKRA İLİŞKİSİ

ÇOBANOĞLU, Özkul[*]
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Bildirinin amacı, Al Dini ile Umay-Tanrıça Dini ve Kök Tengri Dini gibi diğer Türk dinleri arasındaki ilişkileri aydınlatmaktır. Bu bağlamda bildiride, Al Dini'nin özellikleri ile Türklerinin mitolojik mirası arasındaki devamlılığa dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Mitolojisi, Al Dini, Umay-Tanrıça Dini, Türk Halk Bilimi.

ABSTRACT

Relationships Between The Red Religion and Turkic Mythology

The aim of this paper is to clarify relationships between the Religion of Red (Al Dini) and the other Turkic religions like Umai Religion and the Blue-sky god (Kök Tengri Dini). In this context a special attention will be given to the characteristics of the Religion of Red and their continiuty among the Turkic peoples' mythological heritage.

Key Words: Turkish Mythology, The Red Religion, The Umai Religion, The Blue-sky God Religion, Turkish Folklore.

Çalışmamızın konusunu, Asya-Türk Simyası bağlamında Türk Mitolojisi'nde dişil ve anaerkil özelliklere sahip "Umay-Tanrıça Dini" ile eril ve ataerkil özelliklere sahip "Kök-Tengri" veya "Göktanrı Dini" arasında bir geçiş ve denklik, eşitlik dönemi dini olarak karşımıza çıkan Al Dini ve Al Tanrı özelliklerini muhtevi kültleri belirlemek bu kültlerin okra (aşı boyası veya kızıl kil) ile olan ilişkisine dair tespitlerde bulunmaktır.

Öncelikle Umay-Tanrıça Dini ile işe başlayacak olursak, Türk kültürünü ortaya çıkaran etnogenezin en eski formlarına anaerkil bir yapının hâkim olduğu ve Türklerin neşet ettiği coğrafya olarak Güney Sibirya ormanlarıyla Altay dağları arasındaki üçgenin en eski yerleşim bölgesi olduğu düşünülmektedir.

[*] Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi. TDE Türk Halkbilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. **e-posta:** ozkul@hacettepe.edu.tr

Bu bağlamda kamlık/Şamanlık toplumun dinî, siyasi ve ruhani lideri olarak kadınlardadır. Kadınlar doğum ve aybaşı halleri nedeniyle üstün cins olarak kabul edilmekte ve erkeklere av dışında mutlaka bir kadın kamın eşlik etmesi söz konusudur. En eski köken miti olarak "kayın/kadın ağacından doğum" miti yaygındır. Bu mit kayın ağacının kutsallığının kaynağıdır. Bu erken dönemde kadınların yarattıkları kültlerin başlıcaları ağaç kültü, yer-su kültü, ateş kültü, mağara kültü ve ayı kültüdür. Toplayıcılık ve avcılıkla geçinmekte olan bu yapıya son buzul dönemine doğru mağaralara yerleşme gerekliliği nedeniyle ancak ateşe sahip olan topluluklar mağaraları vahşi hayvanlardan ele geçirip ateş vasıtasıyla koruyabildiler. Aile veya soyun kutsal mağarası fikri bu dönemde oluşur daha sonra erkek egemen dönemde kutsal ata veya ecdat mağarası fikrine dönüşecektir.

Mağaraya yerleşen kadın egemen bu toplulukların kadınlar eliyle başlatılan ve çapalarla yapılan bahçe tarımına geçtikleri arkeolojik kazılarla tespit edilmiştir. İlkel bahçe tarımına geçiş besin kaynaklarının düzenliliğini artırırken kadın egemenliğini pekiştirmesinin yanı sıra "yurt" ve "sıla" kavramlarının en eski şekli olan esirgeyen-koruyan ve besleyen kutsal "yer" ve "su" (yir-sub) kültünün oluşması söz konusudur. Daha sonraları bu kültün evrimiyle ve kutsal ay kültüyle birleşmesiyle kadın cinsellik organıyla da ilişkili bir tapıncı da içeren ve erkeklere zorla kabul ettiren bir biçimde yer ve toprak unsurunu yeşil ve ak renklerle temsil eden yaratıcı dişi tanrıça Umay inancı ve dini ortaya çıkacaktır. Güney Sibirya Altay dağları arasındaki üçgende yapılan arkeolojik kazılardan hareketle bu dönemi temsil eden toplulukların sayıları yaklaşık 13-15 arasında kabul edilmektedir.

Kadın egemen yapının en üst derecede uygulandığı dönemde, erkek topluluklarının köleleştirilmeye başlanıldığı bir nevi erken dönem amazonluğu söz konusudur. Bu zorlayan ve aşağılayan kadın egemen yapıya karşı erkeklerin gizlice kendi kültlerini ve kadın karşıtı ilk derneklerini başlarında bir kadın kam bulunmaksızın 3 veya 6 ay gibi uzun sürelerle avlandıkları av sezonunda oluşturduklarını düşünmekteyiz. Kadın karşıtı olarak ilk oluşturulan kült "kutsal dağ" kültü olmalıdır. Kadın egemenliğinin kolayca ulaşamayacağı dağlar ve ayı dişi kutsal kabul eden kadın kültlerinin karşıtı olarak erkek olan "Kün ata" veya Güneş'e yakınlaşmayı da sağlayan ve ona ulaşmayı yardımını elde etmeye yönelen inanç ve pratiklerle bir erkek derneği teşekkül etmiş oluyordu.

Asya'daki iki buzul dönemi arası MÖ 30.000 ile 12.000 arasındaki dönemde Mağaralarda yaşamak durumunda kalan geleceğin Türk soylu toplulukları arasında kadın egemenliğinin önce esnek bir hale geldiği ve sosyo-kültürel evrim sürecinde son derece nadir görülen bir kadın-erkek eşitliği ana fikrini içeren ve bizim "Al Dini" olarak adlandırdığımız yeni bir inanç sistemi ortaya çıkmıştır. Kün ve ay tanrı ve tanrıçanın altında yer aldığı kan, ateş ve güneş kültleriyle özdeşleşen "Al tanrı" hem erkekliği hem de dişiliği olan bir varlık olarak tasavvur edilmiştir. Al tanrı inancı bütün Altaylıların dinî konumuna yükselmiş ve bugün

de Altaylı kavimlerin aralarındaki “kut, tör, törü, kam, ham, kami” gibi ortak dinî terminolojinin de oluştuğu dönemdir[1]. Umay dininde, Umay tanrıça veren bir yaratıcı iken ve canlılara insanlara kut vermesi esası üzerine teşekkül etmiş olmasına karşılık, Al tanrı verdiği canı alan bir dinî anlayış üzerine şekillenmiştir. Bu döneme kadar muhtemelen olmayan veya son derece ikinci planda olan öte dünya ve uçmak kavramlarının oluşturulması da yine Al diniyle ilişkili olmalıdır. Al, Türkçe de kan ve ateş, kızıllık anlamları taşırken Moğol ve Tunguz dillerinde ayrıca kadın cinsel organı anlamına da geliyordu. Ancak asıl anlamını Türkçe’de “almak” fiilinden almış olmalıdır. Alan, alıcı olan ve dolayısıyla zamanı yansıyan öd/od, ateş-güneş ve kan tanrısından başka birisi değildir.

Alan ve sonsuz olan “al tanrı”[2] yüksek dağların üzerinde bulutların yer aldığı gökte tasavvur ediliyordu ve dağlardan ona yol olduğu ve yol üzerinde ölenlerin gittiği ve Türk mitolojisindeki muhtemelen ilk cennet tasavvuru olan tamamen sütten oluşmuş bir “Süt Göl” inancıyla pekişiyordu. Al tanrı ile insanların haberleşmesini sağlayan “turna[3]” ve “karga” kuşları özel bir yere sahiptiler. Al tanrı, kadın-erkek, ak-kara, iyi-kötü arasında dengeyi sağlamış sonsuzluk demekti. Türk mitolojisinde beşinci element olan madenlerin insanların ilgi sahasına girdiği dönemde “al tanrının tonuna/donuna giren” maden olarak “al-ton” veya “al-tun” hiç paslanmayan, yaşlanmayan, ölmeyen sonsuzluk timsali olarak “al tanrıyla “ özdeşleştirilecekti.

Biraz da bu nedenle, hayvancılıkla uğraşmaya başlayan göçerevli bozkır yaşantısının ilk örnekleri veya proto tipleri olan erkek egemen obaların teşekkülüyle birlikte ki buzul devrinden çok sonraları ortaya çıkan bir olgu olarak al dinine karşı “kök/gök” dinini yücelten yeni yapıların ilk fikri çekirdekleri ortaya çıkacaktır. Gömülme âdetlerini de değiştiren al dinî anlayışı içinde, önceleri ateşin temizliği fikri gelişecek ve Hint-Avrupalılardan Altaylıları ayıran önemli bir farklılık hâlini alacaktır. Altının sonsuzluk verici bir güce sahipliği ve iksir olarak düşünülüşü ile ateşin temizleyiciliği Türk simyasının en önemli prensipleridir. Hint-Avrupalıları bu konuda tesiri altına alan Altaylıların anlayışları İran’a nüfuz ederek orada Zerdüştlüğün oluşumunu başlatacak ve zamanla asimile olarak kaybolacaktır.

[1] Eski bir Altay dininden kalmış gibi görünen bu ortak dini terminolojinin varlık nedeni ve etimolojik çözümlenmesi yapılmadıkça Altay şamanizmi ve mitolojisi bahisleri açıklığa kavuşmadıkça Türkoloji ve Altayistik çalışmalarının sağlam bir kuramsal zemine oturamayacağı inancını taşıyoruz. Bu tür bir kuramsal açıklama olmadıkça Türkoloji ve Altayistikte yapılan ek-kök denklikleriyle ilgili “dil” çalışmalarını da “akademik bir santraç” olarak ciddiye almıyoruz.

[2] “Al-tay” kelimesinin etimolojisinin de al dini ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. “Al” ve “ala” kelimelerinin yarım anlamı da vardır.

[3] Türk mitolojisinin erken çağlarında Turna daha ziyade insanların birbirlerine ve al tanrıya olan isteklerini ve dileklerini ulaştıran bir mitolojik varlık olarak düşünülmüştür. Günümüzde de Anadolu türkülerinde neredeyse tamamen aynı rol ve işlevle görevini sürdüyor gibidir. Karga ise al tanrının isteklerini getirme görevini üstlenmiştir. Kargan’ın ses ve hareketlerine bakarak anlamlar çıkarmak adeta fal bakmak bugün bile izleri Türk dünyasında yaygın bir uygulamadır. Baykuş’un uğursuzluğu ve ölüm haberciliği de bu bağlamda ele alınıp incelenebilir.

Orta Asya, Deşti Kıpçak ve Sibiryayı içine alacak şekilde yayılan Al Dini ve Altaylılar, Al Tanrı'nın sembolü olan Altınla kaplanmış bir elbiseyle gömülmeyi altının sahip olduğu sonsuzluk ve ölümsüzlük özelliğini gömülene verdiği inancına sahiptiler[4]. Bugünkü, Kazakistan sınırları içinde bulunan üç altın elbiseli adam aslında bu inancın yaşadığı dönemde binlerce ve onbinlerce altın elbiseyle gömülen zengin başarılı Türk soylusu demekti. Ancak başta mezar hırsızları olmak üzere birçok nedene bağlı olarak bunların yağmalanıp ortadan kalktığını düşünmemize rağmen hâlâ tahminlerimizin ötesinde altın elbiseli Türk'ün Turan topraklarında yeraltında olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu bir dinî gereklilikti ve dünya görüşleri buna bağlı olarak oluşmuştu.

Bu bağlamda, "okra" adı verilen "kızıl kil yağlı toprak" bahsine geçebiliriz. Günümüzde hiçbir inandırıcı delili kalmamış ve tarihin en büyük fiyaskolarından birisi olan Aryan Teorisi'ni gerçekmiş gibi göstermek ve Turan teorisini örtmek maksadıyla uydurulan arkeolojik ve prehistorik postulalardan birisi de herhangi bir mezarda eğer ceset/iskelet kızıl kil yağlı toprakla sarılıp kaplanmışsa "okra" dedikleri bu tekniğin bulunduğu bütün mezarlar-hiçbir açıklama ve delil ileri sürülmeksizin- otomatik olarak Hint-Avrupa ve de Aryan kabul edilmektedir. Bu yolla İskit, Sarmat başta olmak üzere Altay ve Türkistan ve Sibirya'da ortaya çıkan Türk uygarlığına ait kalıntıların Türklerden ve Altaylılardan çalınarak Hint-Avrupalılığa veya hiçbir zaman var olmamış "Aryanlığa"(!) mal edilmektedir. Oysa gerçek şudur: Zengin Türk ve Altaylılar ölülerini "süt gölü" kıyılarında sonsuz olsunlar diye "al-tanrı tonuna", "al-tun"a kesmiş elbise içinde altın elbiseli olarak gömüyorlarken, göreceli olarak fukara olan daha az altın ele geçirenleri de en önemli organları olan "gözleri" ve dilleri" üzerine altın sikkeler koyarak gömüyorlardı. İnanışlarına göre en azından gözleri veya dilleri sonsuz ve ölümsüz olacaktı. Daha da fukara olanları ise, inanca göre altın olmasına az kalmış -Eski Türklerin anlayışına göre madenler de canlıydılar ve toprak altında kaldıkça tıpkı bir meyve gibi olgunlaşırlar ve böylece ad ve nitelik değiştirirlerdi. Toprak, zamanla, kurşun, demir, bakır ve altın olurdu.

Batılıların "okra" dediği "kızıl kil yağlı toprak", Türkçede aynı zamanda "aşı toprağı ve rengi" olarak bilinir. En eski zamanlardan beri insanın "aşık" kemiği "aşı toprağı"[5] ve boyası biraz da sonsuza kadar yaşasın ebedi olsun anlayışıyla bin yıllık Müslümanlığımıza rağmen İstanbul Boğaziçi'nde yapılan yalıların vaz geçilmez rengidir. Hiç şüphesiz bunun nedeni kızıl kil veya aşı toprağının en eski zamanlardan itibaren altın olmasına ramak kalmış yarı altın gibi düşünülmesidir. Böylece, yeterince zengin olmayan ve altından oluşan bir elbiseye sahip olamayan Türk veya Altaylı da eğer iskeleti veya beyni gibi organları aşı toprağıyla sarılıp

---

[4] İskitlerde görülen aşırı altın düşkünlüğünün ve tüketiminin nedeni de budur. Aynı şekilde kaybedilmiş mezar veya kurgan tipi gömme tekniklerini de bu nedene bağlıyoruz.

[5] Aşı yapmak ile de ilişkili olan ve son derece eski bir Türkçe ibare olan aşı, Türk mitolojisinde insan ve hayvanların bazı büyülerle diriltilebileceği "aşık kemiği" ile de ilişkili olması son derece dikkat çekicidir.

korunursa toprağın altında yeterince kalınca altına dönüşeceği inancıyla korunmuş ve günün birinde yüce dağların üstünde yer alan "süt gölü"[6] cennetine ulaşma şansını yakalamış oluyordu.

Al Dini'nin Türk kültür tarihi başta olmak üzere Altaylıların kültürü üzerinde meydana getirdiği bir başka tesir; erkek egemenliğine geçmez ve dönüşmezden önce kadın ve erkek eşitliğinin sağlandığı yegane uygarlık Altay uygarlığıdır. Kadın egemen yapı içinde dilleri konuşma biçimleri kadın dili ve erkek dili olarak ayrılmıştır. birçok dildeki kadın-erkek ayrımı da bu dönemin kalıntısıdır. Ancak Al Dini döneminde Altay dillerinde kadın ve erkek dili ayrımları ortadan kalkmıştır.

Al Dini'ni takip eden erkek egemen Kök Tanrı Dini Döneminde Al Dinine inanlar "alık" olarak aşağılanmıştır. Bu dine alt pek çok ruhani ve dinî figür anlam değiştirerek veya içleri boşaltılarak kötü anlam taşır hâle getirilmişlerdir. Albız, alkızı, alkarısı, al karası, al basması, aldamak örnekler verilebilir.

W. Eberhard'ın aktardığı eski Çin kroniklerindeki metinler –ki göreceli olarak çok yakın zaman sayılabilecek son birkaç bin yıllık bilgiler içerirler– tamamen al renkli elbiseler veya şapkalar giyen Türk topluluklarında bahsetmektedirler. Türk kültür tarihinde son derece önemli roller oynamış "al inancının taraftarları" görünen odur ki en az ondan daha eski olan kadın egemen yapının temsilcisi konumundaki "Umay Tanrıça" taraftarları veya "umaycı/umacı"lar kadar inançlarına ve tapınçlarına sadık kalmışlardır. Muhtemelen günümüz Anadolu Alevi-Bektaşilerince tarihî bağlamlarda kullanılan "kızılbaşlık" veya "alevi"nin mensubu olmanın İslâm öncesi kökenleri doğrudan doğruya bahsettiğimiz "Al Dini" inancı olmalıdır. Göktanrı dinine inanan ve hâkim unsur hâline dönüşen erkek egemen yapının çok yoğun olarak göçerevli hayvancılık şeklini alması nedeniyle Türk kültür tarihinin erken dönem din ve kültlerinin de küçük uyarlamalar neticesi ayakta kaldığı hatta bazı uzak ormanlık bölgelerde daha eski formları sürdürmeye devam ettiği görülür. Nitekim Eski Yunan tarihçilerinin Kıpçak sahasında varlıklarını anlattığı Amazonları da eski Türk kadın egemen yapısının belki de en son temsilcileri olarak kabul edişimizin nedeni budur.

Sonuç olarak spekülatif mahiyette görülmekle birlikte Hint-Avrupa ve Aryan Teorisi taraftarlarınca ileri sürülen ve hiçte zannedildiği gibi ciddi ve güçlü delillerle desteklenmeyen kuramsal yaklaşımların karşısına benzer şekilde tezlerle çıkarak ve bunları arkeolojik ve filolojik her türlü materyalle destekleyerek Türk uygarlığının erken dönemine ait verilerin Batılılarca yağma edilmesine ve gerçeklerin saptırılmasına son verebiliriz, en azından yeni tartışma perspektifleri açabiliriz diye düşünüyorum.

[6]"Süt akan çeşme", "pına"r, "göl" fikri 1000 yıllık Müslümanlığımıza rağmen hâlâ kolleftif şuuraltımızda Anadolu'da pek çok yerde yaşayan bir motiftir. Keza aynı şekilde başta Tıva Cumhuriyeti ve Altaylar olmak üzere Türk dünyasının pek çok yerinde dağlar arasında "Süt Gölü" olarak adlandırılan göllerin varlığı da doğrudan bu dönemle ilişkilidir.

KAYNAKÇA

Çobanoğlu, Özkul, (2001), **Türk Mitolojisi,** Ankara: AKM Yayınları.

-----, (2008), **Türk Simyası,** Ankara: Akçağ Yayınları (baskıda).

Eberhard, W., (1969), **Çin'in Şimal Komşuları,** Ankara: TTK Yayınları

Eliade, Mircea, (2002a), **Asya Simyası,** (Mütercim: L. Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

-----, (2002b), **Babil Simyası ve Kozmolojisi,** (Mütercim: M. E. Özcan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.